

KNINSKI ZBORNIK, *Matica hrvatska, Zagreb, 1993., 247 str.*

Iz tiska je izišao *Kninski zbornik*, kao jedan u nizu *Zbornika i monografija Matice hrvatske* — Povijesnog odjela. Njegova je svrha »potaknuti što više stručnjaka s različitih područja da znanstveno pouzdano i svestrano prouče narodnu, političku, gospodarsku i kulturnu povijest Knina i njegove krajine, u njihovoj posebnosti i hrvatskom zajedništvu«, pripominju urednici Stjepan Antoljak, Trpimir Macan i Dragutin Pavličević. Jer duga i bogata povijest Knina, staroga kraljevskoga hrvatskoga grada, zaslužuje trajno i temeljito istraživanje te poznavanje. Oni dalje konstatiraju da su »kninska zbivanja od godine 1990. do danas«, gdje je — kako ističe u svojem Proslavu Vlado Gotovac — »učinjen posljednji pokušaj osporavanja Hrvatske na hrvatskom tlu«, potaknula i ubrzala reagiranja znanstvenika. Time se počinje uspostavljati pravo stanje činjenica, odnosno oblikovanje Knina iz njegove povijesne građe, jer samo tako — ističe Gotovac — on može zauzeti svoje stvarno mjesto i značenje u Hrvatskoj.

Znanstveni radovi petnaest autora raspoređeni su u tri tematske skupine, odnosno dijela, te su posebnim naslovima i istaknuti.

Prvi dio je *Kraj i stanovništvo* (1-48) te nas autori u svojim radovima upoznaju s kninskim krajem i njegovim pučanstvom tijekom 19. i 20. stoljeća.

Mladen Ante Friganović u svojem radu »Geografsko obilježje Knina i njegova kraja« (3-12) upoznaje nas sa zemljopisnim smještajem i položajem Knina i okolice i daje osnovne naznake povećanja broja pučanstva i širenja gospodarstva u Kninu, iskazujući to i s više tabelarnih prikaza od 1830. do 1991. Zaključuje da je brzo povećanje pučanstva Knina (od 1948. do 1971. za dva i pol puta, a od 1948. do 1991. za oko četiri i pol puta) proizišlo iz njegove rastuće uloge prometnoga, industrijskog i trgovačkog središta u prostoru gdje se prožimaju dalmatinska, bosanska i lička sastavnica, što je pospješilo i njegovo vojno-strateško značenje izraslo iz prometno-zemljopisnog položaja, te školsko središte. To ilustrira usporednim podacima Knina i Drniša, te zaposlenima u društvenom sektoru, njihovom broju i udjelu u glavnim djelatnostima.

Lovorka Coralić i Damir Karbić u »Prilogu proučavanja demografskog razvika Knina od 1825. do 1857.« (13-26), daju prikaz osnovnih demografskih procesa u Kninu u razdoblju od reforme vođenja matičnih knjiga do prvoga modernog popisa pučanstva. Tako tekstualno i tabelarno prate kretanje broja pučanstva i prirodnog povećanja, njegove promjene sastava prema mjerilu vjeroispovijesti, podrijetlu, profesionalnom sastavu i spolu. Iz toga zaključuju da je Knin u tom razdoblju migracijski privlačno područje, ponajviše za bližu okolicu, o čemu ovisi porast njegova pučanstva; da je u njemu započeo proces tranzicije, koji obilježava malo prirodno povećanje kao rezultat visoke nataliteta i mortaliteta; da je on tada s obzirom na narodnosnu i konfesionalnu pripadnost pučanstva većinski hrvatski i katolički grad (1875. ima 785 rimokatolika i 254 pravoslavaca), ali da su pod utjecajem migracija već počeli procesi njegove preobrazbe; isto tako tada započinju promjene u društvenoj i staleškoj strukturi njegova pučanstva poprimajući značajke njegova mikroregionalnoga središta.

Ivan Crkvenčić nastavlja se na prethodni prilog i prati, kao što kaže naziv njegova rada, »Promjene broja pučanstva Knina od druge polovice 19. stoljeća« (27-35). Tekstualno i tabelarno on prikazuje kretanje broja pučanstva općine i naselja Knin 1857.-1991. te broja Hrvata i Srba, smanjivanje broja Hrvata po naseljima upućujući na razdoblja i uzroke toga smanjenja. Tako se broj pučanstva u općini od 28.721 iz 1857. povećao na 42.337 u 1991. ili 147%,

a u gradu Kninu od 1.271 iz 1880., na 12.331 u 1991. ili 969%. No to povećanje nije bilo ravnomjerne narodnosne pripadnosti. Ono se odnosilo samo na Srbe, kojih je broj iz 1880. u općini sa 24.363 ili 84,4%, a u gradu Kninu sa 435 ili 34,2% povećao 1991. na 37.888 ili 89,5% u općini, a u Kninu na 9.867 ili 80,0%, dok se broj Hrvata smanjio u isto vrijeme u općini sa 3.893 ili 13,4% na 3.886 ili 9,2%, a u gradu Kninu sa 677 ili 53% na 1.660 ili 13,5%. Sve je to znakovito, no za donošenje određenijih i potpunijih zaključaka, smatra Crkvenčić, potrebna su i dodatna istraživanja. On ukazuje da se taj proces vremenski podudara s procesom deagrarizacije, koji su općinske vlasti u Kninu, koje su gotovo isključivo bile u rukama Srba — a i u samom je gradu popisom od 1953. zabilježena prvi put srpska većina — mogle usmjeravati, što su one vjerojatno i činile na štetu Hrvata, u prvom redu svojom politikom zapošljavanja, a i drugim mjerama.

Agneza Szabo u radu »Pučanstvo upravnog kotara Knin u drugoj polovici 19. stoljeća« (36—48) nas upoznaje tekstualno i tabelarno s pregledom i porastom pučanstva, njegovom religioznom pripadnošću, pregledom broja kuća i stočnog fonda, strukturom obradivog tla, polaskom pučkih škola i građanskim udruženjima na području upravnoga kotara Knin (i njegovih upravnih općina Knin, Drniš i Promina) između 1857. i 1900. godine.

Drugi dio je *Povijest* (49—180) u kojem nas sedmorica autora upoznaju s pojednim razdobljima kninske povijesti.

Stjepan Antoljak piše o »Kninu u doba hrvatski narodnih vladara« (51—67). U uvodnom dijelu se osvrće na istočnogotsku i bizantsku vladavinu u 6. stoljeću, potom prelazi na naseljavanje Hrvata i prve hrvatske knezove i kraljeve i njihove veze s Kninom, osvrćući se posebno na izvore u kojima se Knin i njegova županija izravno spominju (950. g.), zatim na osnivanje kninske biskupije (oko 1040. g.) i posebno na kraljeve Dmitra Zvonimira i Petra, koji su stolovali u Kninu.

Josip Barbarić predočuje rezultate svojih najnovijih istraživanja pod nazivom »Kninski biskupi i njihova biskupija (o. 1050—1490) u svjetlu najnovijih arhivskih istraživanja« (68—95), navodeći poimenično svih 29 kninskih biskupa u tom razdoblju uz kraće ili šire podatke o njima, objašnjavajući ustanovu »hrvatskog biskupa«, koja je najuže povezana s Kninom.

Petar Živković piše o »Oblikovanju kninske tvrđave i grada do 1918.« (96—122), ukazujući na graditeljske elemente iz starohrvatskog, turskog, mletačkog, francuskog i austrijskog doba, na osnovi različitih arhivskih izvora i sačuvanih planova grada Knina i okolice.

Pavao Živković u tekstu pod naslovom »Knin i Bosna od kraja 13. do početka 15. stoljeća« (123—131) piše o vezama između Knina i Bosne u to vrijeme, počev od hrvatske velikaške obitelji Šubića i njihove prevlasti nad Bosnom do bosanskih banova, kralja i pojedinih velikaša koji su potom imali prevlast nad tim područjem Hrvatske i Dalmacije.

Sime Peričić obradio je »Knin pod Mlečanima (1688—1797)« (132—145), donoseći niz novih podataka o kninskoj tvrđavi i njenoj posadi, o organizaciji vlasti, pučanstvu i njegovu zanimanju, tj. o onodobnim gospodarskim i društvenim prilikama kninskoga kraja.

Josip Ante Soldo priopćuje »Vijesti iz biskupskih vizitacija Kninske krajine tijekom XVIII stoljeća« (146—168). Vizitatori su bili šibenski biskupi, koji su, nakon što su Mlečani 30. rujna 1688. zauzeli Knin od Turaka, obnovili tamošnju crkvenu upravu i tako stvorili preduvjete za pokretanje pastve. Ove vijesti donose niz zanimljivih podataka ne samo o katolicima već i o pravoslavnima, njihovu doseljavanju i iseljavanju, organiziranosti i životu.

Lovorka Coralić je obradila »Agrarno-proizvodne odnose na području Kninskog distrikta potkraj 18. i na početku 19. stoljeća« (169-179), koristeći se ponajviše podacima iz mletačkih katalista po selima, ukazujući posebno na smještaj posjeda, veličine i vrste zemljišta, agrarne operacije (kupoprodaja, prodaja stoke, darivanje, afikt i zakup) i njihove sudionike te mlinove.

Treći dio *Kultura i znanost* (181-247) obuhvaća pet također vrlo zanimljivih radova.

Ivo Perić pod naslovom »Lovro Monti kao političar i rodoljub« (183-191) donosi portretni prikaz ovoga istaknutoga kninskog rodoljuba i političkog djelatnika dalmatinske Narodne stranke, njenog zastupnika u Dalmatinskom saboru i Carevinskom vijeću, koji je rođen i umro u Kninu (1835.-1898.), a većinom je djelovao politički zalažući se dosljedno za hrvatsko-srpsku političku slogu.

Dušan-Duje Jelovina u svom radu »Počeci i razvitak hrvatske arheologije« (192-207) piše o prvim značajnim arheološkim pronalascima od sredine druge polovice 19. stoljeća, što je imalo za posljedicu pojačani interes te osnivanje 1887. Kninskoga starinskog društva s fra Lujom Marunom na čelu. Potom opisuje rad toga društva, najznačajnija arheološka istraživanja i nalaze u Kninu i okolici, što je utjecalo na osnivanje Muzeja hrvatskih spomenika u Kninu 1893., ali i pokretanje te izdavanje 1895. časopisa *Starohrvatska prosvjeta*, koji izlazi i danas.

Ivan Mirnik u prilogu »Tiniensia numismatica« (208-213) daje poimenično do sada pronađene novce s arheoloških lokaliteta u Kninu i okolici uz osnovne podatke s njih i o njima, koji na svoj način govore o kninskom kraju. Svakako su zanimljivi nalazi solidi bizantskih careva iz polovice 8. stoljeća u starohrvatskim grobovima, u prvom redu kneževa, oko Knina potkraj 8. i s početka 9. stoljeća.

Ante Gulin u tekstu »Srednjovjekovni kninski kaptol i njegovi pečati« (214-240) govori o utemeljenju (u 11. st.), ustrojstvu i javnoj djelatnosti kaptola i njegovim pečatima do 1522. g., tj. pada Knina pod Turke, kada prestaje postojati, potkrepljujući to literaturom i brojnim izvorima, popunjujući tako dosadašnju veliku prazninu u našoj historiografiji o toj temi.

I na kraju *Josip Kekez* u radu »Vladimir Ardalčić — istraživač narodnoga života i hrvatske povijesti« (241-247) piše od ovom značajnom etnografsko-folklorističkom piscu, marljivom suradniku dr. Antuna Radića. Objavio je više priloga o životu naroda u Bukovici u Akademijinu *Zborniku za narodni život i običaje*, jer je i sam rođen, živio i umro u Devrskama (1857.-1920.). No iako pravoslavac, cijeli je život djelovao na hrvatskoj kulturnoj liniji, što mu njegovi sunarodnjaci nisu praštali — zaključuje Kekez.

Na kraju možemo konstatirati da *Kninski zbornik* po svom sadržaju predstavlja stanovitu cjelinu, da je zanimljiv, tematski biran i poticajan, te daje odgovore na niz fundamentalnih pitanja o Kninu i kninskom kraju. U njemu će svatko pronaći ponešto novo za sebe, a poslužiti će i kao osnova i poticaj za buduća istraživanja problematike Knina i Kninske krajine. Tekstove prati i 30 foto-ilustrativnih priloga, koji ih ne samo estetski već i sadržajno upotpunjuju.

Zdravko Dizdār